

armoede van de grote massa van het stedelijk proletariaat schril af. Trouwens, ook vele anderen kregen het moeilijk, vooral door het tekort aan voedsel en brandstof.

Niet dat de regering op sociaal gebied werkeloos bleef: de werkloosheidsverzekering zette zij op poten; ze begon de arbeidsbemiddeling te centraliseren; ze kwam de middenstand met een beter kredietwezen te hulp; ze bevorderde de bouw van goedkope woningen; ze zorgde voor de inrichting van centrale keukens – maar ze kon, door de onvolledigheid van haar aanpak, het sociaal klimaat niet voldoende beheersen. Als gevolg van de stijgende prijzen werden de meeste armen relatief armer, als gevolg van de stijgende winsten de meeste rijken relatief rijker. Er was 'een vrij algemeen pogen om de distributiebepalingen te ontduiken . . . Vooral in menige kring van gegoeden scheen men het als een soort sport te beschouwen om door knoeien en konkelen verboden waar te bemachtigen.'¹ 'Niet alleen in de diefstallen op grote schaal maar ook in de hamsterwoede waarmede de beste families – zelfs gezinnen van rechters die over distributiedelicten hadden te vonnissen – zich onteerden, sprak de morele ontarding.'² De smokkelarij, vooral naar Duitsland en het door de Duitsers bezette België, nam enorme afmetingen aan. Toen de wet er eindelijk, 1 maart 1917, gevangenisstraf op stelde, kwam men spoedig ruimte te kort om de veroordeelden op te bergen. Bij Scheveningen werd er een nieuwe gevangenis voor gebouwd, de Cellenbarakken, als tijdelijk bedoeld – maar in 1940 stonden zij er nog steeds. Wij zullen ze ook nog tegenkomen. Later, maar dan ook langdurig.

In juni en juli 1917 kwam het hoofdzakelijk in Amsterdam tot ongeregelde heden. Een grote partij aardappelen, door Engeland als oneetbaar teruggezonden, was er in distributie gebracht. Arbeidersvrouwen gingen zichzelf eerst uit regeringsvoorraden betere aardappelen toeëigenen, daarna kwam het tot het plunderen van winkels en tot gevechten met politie en militairen. Er vielen vier zwaargewonden. Elders bleef het kalm en die betrekkelijke rust was, het land als geheel genomen, ook wel begrijpelijk. Wie de krant las met zijn berichten, avond aan avond, over de immense slachtingen in de loopgravenoorlog, wie dan ook nog in stille nachten ver in het zuiden de donder hoorde van het frontgeschut – die wist dat Nederland, alle zorgen en materiële noden ten spijt, in een bevoorrechte positie verkeerde. Dat temperde de gevoelens van sociale onlust – temperde ze, maar deed ze niet verdwijnen.

De klassetegenstellingen waren scherper geworden. Dat niet alleen. De

¹ G. Scholten: 'De belangrijkste gebeurtenissen in het Nederlandse volk', in *Gedenkboek 1898-1923*, p. 82. ² Ritter: *De donkere poort*, dl. II, p. 260.